

ANTAL TAMÁS*

A rögtönítelő bíraskodás jogszabályi háttere az 1956. évi forradalom és szabadságharc után

(Esettanulmány)

I.

A Kecskeméti Katonai Bíróság – mint rögtönítelő bíróság – az 1957. január 8. és 10. között Békéscsabán megtartott háromnapos nyilvános tárgyalás végén ítéletet hirdetett tizenhat „polgári egyén” vádlott felett, melyben tizennégyüket bűnösnek mondta ki fegyver és lőszer engedély nélküli tartása és az azzal való visszaélés bűntettében. Az eljáró tanács elnöke dr. Mátyás Miklós hadbíró őrnagy, a katonai ülnökei Szabó István rendőr őrnagy és Turi János őrnagy voltak. A vádat dr. Sajti Imre ügyész (főhadnagy) képviselte.¹

Az események az 1956. évi szabadságharcval álltak kapcsolatban, bár egy hónappal utána, decemberben történtek. E hónap 16-án és 17-én Békés megyében, Gyulán, amely város a megyei zavargások egyik központja volt, kisebb csoportosulások jöttek létre, a rendőrség többeket, főként fiatalokat őrizetbe is vett emiatt, de másnap szabadon engedték őket. Közben azonban olyan hírek kezdtek terjedni Gyulán, miszerint a lakosság egy része a kiszabadításuk végett fegyvereket próbál szerezni a rendőrségtől, illetve a karhatalomban vannak olyanok, akik hajlandók is ebben segíteni. Hogy a rendvédelmi szervek elejét vegyék az esetleges fegyveres összetűzésnek, egy körülbelül 60 tagú katonai alakulatot küldtek a városba, amely december 17-én délután meg is érkezett, és biztosította a helyi rendőrséget.² Ezzel egy időben ismét tömeg gyülekezett követelve, hogy a fiatalokat engedjék el, mire válaszul „kisebb erejű” riasztó lövéssorozat dördült el. Újabb egységek érkeztek Gyulára, így este hat órára sikerült a tömeget szétoszlásra bírni, de az emberek nem tértek haza, hanem a környező utcákban tovább csoportosultak. Az oszlatás

* egyetemi tanár, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék

¹ Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HIM), Hadtörténeti Levéltár. XI. 11. 24/1957. A Kecskeméti Katonai Bíróság (mint rögtönítelő bíróság) KB.Rögt.I.24/1957. számú ítélete. Az ügy iratainak egy részét az alábbi kiadvány is közölte: ERDMANN GYULA (szerk.): *Békés megye 1956-ban. II/2. Források.* = Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 23. Gyula, 2007. 485–528. p. (337/1–9. számú dokumentumok).

² Vö. ERDMANN 2007, 483. p. (335. számú dokumentum). A gyulai kiegészítő parancsnokságnak a „forradalmi időszakról” szóló (1956. október 25. – december 17.) hivatkozott beszámolója az incidenst nem részletezte, csak azt említette röviden, hogy aznap karhatalmi alegység érkezett a városba. Lásd még alább a 6. jegyzetet!

során történtek „túlzások” és bántalmazások a karhatalom részéről, valamint négyen meg is sebesültek a „gurulatót kapott” lövedékektől.³

A gyulai eseményekben részt vett Mány Erzsébet, a későbbi első rendű vádlott is, aki a hűgával az utcán tartózkodott, így értesült arról, hogy diákokból és sütőipari munkásokból álló fiatalok egy csoportja a városhoz közeli Gyulavári községbe indult fegyvereket szerezni. Gyulavári 1977-ig önálló település volt,⁴ nevezetessége a XVIII. századi Wenckheim–Almássy kastély, s a város egyéb részeitől ma is keletre, a Fehér-Körösön túl fekszik. Az útra kelt csoportban a „hangadó szerepet” már ekkor Mány Erzsébet vitte. Közben a faluban szintén nyugtalanság mutatkozott, mivel hallották a gyulai lövések hangját, a munkából hazatérők pedig különböző állításokat fogalmaztak meg az ott törtétekről. Körülbelül harmincan gyülekeztek Gyulaváriban a rendőrség előtt, egyelőre zavargás nélkül, ahol a szolgálatot teljesítő rendőr törzsőrmesteren kívül csak hárman tartózkodtak. Mányék érkezése azonban megváltoztatta a közhangulatot, mivel azt híresztelték, hogy a karhatalmisták⁵ a városban összeszedték a fiatalokat és deportálni akarták őket a Szovjetunióba, illetve, hogy a helyi rendőrséget a pincébe zárták,⁶ és a védtelen tömegbe lőttek. Ezek az állítások később nem bizonyultak igaznak, a deportálással kapcsolatos feltevések valószínűleg abból adódtak, hogy a vádlottak útközben szállítójárműveket láttak Gyulára haladni. Az őrs parancsnokának sikerült ugyan szót értenie az oda belépőkkel, mivel felvilágosította őket, hogy nem voltak fegyverek a náluk lévőkön kívül, így, ha akartak volna, sem tudtak volna adni nekik, de kint a gyülekezet egyre szaporodott. Ekkorra Mány Erzsébet mellett már Farkas Mihály, a későbbi másodrendű vádlott is a mozgalmat szervezők közé tartozott.⁷

A rendőrségtől a határőrség helybeli szerve felé folytatták útjukat, ahol tőlük függetlenül már szintén kisebb tömeg gyülekezett, akik a parancsnoknál érdeklődtek arról, hogy vajon mi történhetett Gyulán. Az érkezők az ottani hangulatot is „izzóvá tették”, határozottan fegyvert követeltek, azonban továbbra sem kaptak. Ekkor Mány állítólag „fúriaként” kezdte kiáltozni: „Ki az a Kertész? Ki az a Kertész? hogy nem ad fegyvert? A fegyver nem az övé, hanem a népé! Be kell menni, adni kell a határőröknek egy néhány pofont! Kertészt pedig fel kell akasztani, fejen kell csapni!” Ezután a karhatalmat csöcseléknek nevezte, és hangoztatta: segíteniük kell a gyulaiaknak, mert különben Gyulaváriban is összeszedik a fiatalokat és deportálják őket. Az agitálókhoz ekkor csatlakozott

³ Hadtörténeti Levéltár. KB.Rögt.I.24/1957. 6–7. p.

⁴ Egyes községek egyesítéséről szóló 4/1977. (II. 8.) NET határozat 1. és 2. pontjai.

⁵ A karhatalom („pufajkások”) a szovjet bevonulással és a Kádár János vezette Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásával egy időben, általában 1956 novemberében megszervezett, spontán toborzott, nem reguláris erőszakszervezet volt a még harcoló vagy harcolni képes forradalmárok ellen. Békés megyében december 5-én jött létre többségében tartalékos tisztekből. A tagjai nem tartoztak a rendőrséghez, sem a honvédséghez, sem később a munkásőrséghez (bár voltak, akik a karhatalom feloszlását követően beléptek), önálló országos szervezetük sem létezett. A karhatalmisták vidéken a megyei pártszervek irányítása alatt álltak, a jogállásuk tisztázatlan volt. ERDMANN GYULA (szerk.): *Békés megye 1956-ban. I. Források.* = Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 22. Gyula, 2006. 631–644. p. (163. számú dokumentum).

⁶ A bírósági ítélet ilyesmit a helyi rendőrökről nem állapított meg, ugyanakkor a karhatalom Békés megyei működéséről készült és 1957. május 30-án kelt hivatalos beszámoló megemlíti, hogy a gyulai rendőrség egy része valóban az ellenállók oldalára állt, ezért kellett odavezényelni a gyomai és a sarkadi karhatalmi őrsőket, valamint két tankot és egy páncélkocsit. ERDMANN 2006, 639–640. p.

⁷ Hadtörténeti Levéltár. KB.Rögt.I.24/1957. 7–8. p.

Szilágyi István ottani lakos is, így hozzájárult ahhoz, hogy végül számosan behatoltak a határőrség épületébe, a szolgálatot teljesítőket a mellékszobába szorították, és elkezdték a fegyverek felkutatását, amelyek két helyen voltak tárolva: a készenléti raktárban és az őrszoba melletti helyiségben. Egy régi szuronnyal az ajtókat felfeszítették, majd megkezdődött a tűzfegyverek szétosztása; ennek során egy rakétapisztolyt, gépkarabélyokat, golyószórókat, pisztolyokat és mintegy 6000 darab töltényt (tárat) vettek magukhoz.⁸

Az ekként felfegyverzett csoportot Mány Erzsébet, Szilágyi István és Farkas Mihály „szervezetten” elindította a község határában lévő összekötő Körös-hídig. Eredetileg Gyulára akartak eljutni, de a hídnál többen meggondolták magukat, így a csoportnak csak egy része haladt tovább, hogy ha szükséges, szembeszálljon a karhatalommal. A többiek, köztük Farkas is, egyelőre várakoztak, hátha utóbb segítségre lenne szüksége a derékhadnak, amelyet Mány vezetett. Közben Farkas, aki tartalékos tiszt volt, így értett az alakulatszervezéshez, elrendezte és felkészítette a maradékat arra az esetre, ha a hídnál tűzharcba kell bocsátkozniuk. Este tíz óra tájban utasította az embereit, hogy abban az esetben, ha a karhatalom járművei feltűnnének, a hídnál lévő útkanyarulatban egyöntetűen nyissanak tüzet. Eközben a Mány-féle csapat útközben bővült néhány taggal, de amikor megérkeztek Gyulára, Mány Erzsébet elhagyta a többieket, „bizonyára megelégedve a dolgot” és állítólag hazament, míg a többiek visszafordultak. Gyulaváriban a tanács végrehajtó bizottságának akkori elnöke, Németh Imre⁹ értesült a történetekről, és a hídhöz menve igyekezett rábírní az ott lévőköt a tervük feladására. Ezt olyan eredményesen tette, hogy a többség hajlandó volt együttműködni vele, s békében visszamenni a faluba. Ekkor megérkeztek a társaik Gyuláról, de látva a helyzetet, éjfélt körül ők is átadták a fegyvereket. Bár a fegyverek összegyűjtése elég rendszertelenül ment, végül mind megkerültek 180–200 darab lőszer kivételével. Próbálövésök ugyan eldőrdültek az este folyamán, de ennek körülményeit a sötétség miatt a bíróság nem tudta utóbb tisztázni, és nem is tulajdonított nekik nagyobb jelentőséget, mivel senki sem sérült meg.¹⁰

A tárgyalás során a terheltek általában felderítő jellegű vallomásokot tettek egymásra nézve, így a történeti tényállás részleteit a bíróság rekonstruálta, a gyulai eseményekről pedig külön is tájékozódott. Az egyik vádlottal szemben a további eljárást rendes bírói útra utalták, mivel tüdőbetegségre hivatkozott, s bár az egészségi állapota nem tűnt olyanoknak, ami a statáriális keretek közötti felelősségre vonását kizárta volna, a katonai bíróság mégis ekként határozott, tekintve, hogy a rá kiszabható legkisebb börtönbüntetés is olyan súlyú volt, ami „feltétlen egészségének romlását eredményezné”. „Márpedig ez nem fér össze a szocialista jogszemlélettel” – fogalmazott a bíróság az ítélet indokolásában. Több terhelte vonatkozásában felmerült az ittasság kérdése, ti. az alkoholtól befolyásolt állapotuk

⁸ Uo. 9. p.

⁹ A települések tanácsainak új vezetőit 1956 novembere és decembere folyamán a megyei tanácsok vb. elnökei nevezték ki. Békés megyében a vb. elnök (tanácselnök) 1956. október 29-től Kávási Ferenc volt, bár a tényleges hatalmat – a párhuzamosan létező forradalmi szervek miatt – csak hetekkel később tudta érvényre juttatni. Összességében nem lehettek elégedettek a működésével, mert a megyei végrehajtó bizottság 1957. március 19-én visszahívta, egy nappal a tanács első ülése előtt. Az MSZMP Békés megyei intéző bizottságának elnöke ekkor Klaukó Mátyás, maga is megyei tanács tag volt. ERDMANN 2006, 609. p. (154. számú dokumentum); JÁROLI JÓZSEF (szerk.): *A Békés Megyei Tanács, Végrehajtó Bizottsága és szakigazgatási szervei iratai, 1950–1990. Ismertető leltár.* = Segédletek a Békés Megyei Levéltárból I. Gyula, 2006. 113–114. p.

¹⁰ Hadtörténeti Levéltár. KB.Rögt.I.24/1957. 10–11. p.

kihatott-e a cselekedeteik tudati oldalára, de ebben a bíróság nemlegesen döntött, mivel az érintett vádlottak az elkövetéskor logikusan beszéltek, cselekedtek, aktívan közreműködtek a szervezkedésben. A bíróság azonban megjegyezte, miszerint a fegyver és lőszer engedély nélküli tartása, illetve az azzal való visszaélés büntette mellett az elkövetők magatartása a BHÖ-ben foglalt „államrend belső biztonsága ellen felvett büntettek valamelyikéhez is” közel állt, továbbá a hatóság elleni erőszak „valamilyen fajtáját” is megvalósítani látszott.¹¹ Jogszabályi rendelkezések folytán ugyanakkor a rögtönítélő eljárásban e cselekvőségek elhanyagolandók voltak, ezért azokat nem vizsgálták érdemben. Egy vádlottat a bíróság bizonyítottság hiányában felmentett, mivel valószínűleg csak a kíváncsiság vonzotta az események közelébe, de azokban ténylegesen nem vett részt.¹²

A bíróság ítélete szerint a jogtalanul elvett fegyverek alkalmasak lettek volna akár egy harci alakzatot elfoglaló század teljes felmorzsolására is, s hogy ez nem következett be, nem a terhelteken múlt. A védelem (dr. Návai Dénes ügyvéd, aki itt hat vádlottat is védett) arra törekedett, hogy rögtönbíráskodás helyett az ügyben a rendes bíróságok járjanak el, érvként felhozva, miszerint a rögtönítélő eljárásról rendelkező jogszabályok¹³ helyben csak később lettek kihirdetve, mint ahogyan az események bekövetkeztek. A bíróság ezt nem fogadta el, mivel a rendeletek kihirdetési módja nem egyedül a helybeli közzététel volt, hanem az megvalósult például rádió útján is, ami valóban megtörtént, így Gyulaváriban is köztudomásúak voltak. Az önkéntes elállás kérdésében az eljáró tanács oda nyilatkozott, hogy a terv feladása és a fegyverek visszaszolgáltatása értékelhető lenne elállásnak, ám arra csak azért került sor, mert az elkövetők az őket felvilágosító vb. elnök és mások hatására rádöbbentek tettük súlyára, „és igyekeztek bőrük mentésére, amit a fegyverek visszavitele által gondoltak elérni”. Azt megelőzően, ha a karhatalom kivonul, „tömeges vérontásra” kerülhetett volna sor, amire a terheltek szándéka kiterjedt. A statáriális eljárásban egyébként sem volt helye korlátlan enyhítésnek (6/1956. Korm. rend. 10. §), „emberileg azonban ezen körülményt a bíróság a büntetések mértékénél viszont mégis a törvényes keretek között figyelembe vette”. A védelemnek a tömeghisztériára való határozását is elutasították, mivel, bár a gyulai oszlatás során történtek a karhatalmisták részéről fizikai bántalmazások, és a figyelmeztető lövéseket sem szakszerűen alkalmazták, a vizsgált bűncselekmény elkövetői vagy azok hozzátartozói nem szenvedtek sérülést, illetve nem is mindannyian voltak jelen a városban, ezért valaminő erős felindulásról vagy tömegpszichózisról Gyulaváriban nem lehetett beszélni. A tömeghatást ellenben a bíróság figyelembe vette, mert a terheltek többsége a hangadók ösztönzésére, „demagóg nyilatkozatára” fogott fegyvert, különösen Mány Erzsébet és Farkas Mihály magatartása nyomán.¹⁴

¹¹ *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. Lezáratott: 1957. június 30-án. (= BHÖ) 1–12., 95–97. pontok. Ebben az összeállításban korábbi, még hatályos jogszabályok büntetőjogi tényállásait gyűjtötték össze hozzá igazítva az 1950. évi II. tv. szankciónemeihez, amelyek a szabadságvesztésnek ekkor csak egy fokozatát, a börtönbüntetést ismerték.

¹² Hadtörténeti Levéltár. KB.Rögt.I.24/1957. 12. p.

¹³ A rögtönbíráskodásról szóló 1956. évi 28. tvr., az előző kiegészítéséről szóló 1956. évi 32. tvr. – érdekesség, hogy az ítéletben e jogszabályok helytelenül miniszterelnöki (M.E.), azaz kormányrendeletként voltak feltüntetve –, továbbá a rögtönbíráskodás részletes szabályainak megállapításáról szóló 6/1956. (XII. 11.) Korm. rendelet. Lásd e tanulmány II. pontjában!

¹⁴ Hadtörténeti Levéltár. KB.Rögt.I.24/1957. 13–14. p.

A kiszabott büntetések ehhez igazodtak: „figyelemmel a köznyugalom ottani állapotára, a bíróság I. és II. [rendű] terhelt kivételével eltekintett a legsúlyosabb büntetés kiszabásától, és a többi terhelttel szemben cselekményük súlyára és személyes körülményeik alapján arányban álló büntetést állapított meg a törvényes lehetőségen belül. I. és II. [rendű] terhelnél viszont a legsúlyosabb büntetés, a halálbüntetés kiszabásától nem lehetett eltekinteni.” Mány esetében az bizonyult döntő érvekként, hogy „az egésznek ő volt a mozgatója, ő volt az, aki a kósza híreket felnagyítva a gyulavári tömeget belevitte ebben a fegyveres akcióba”, továbbá „mint nő nagyobb hatást tudott gyakorolni a tömegre, mellyel ő visszaélve mindent megtett, hogy célját elérje, amely sikerült is neki”. Farkas halálos ítéletét az érlelte meg, hogy tartalékos tisztként a fegyveres szervezést, a fegyverek szakszerű elosztását magára vállalta, ami következtében az esetleg kikerülő karhatalmat fel tudták volna morzsolni. Jelentős szerepet tulajdonított a bíróság még Szilágyi István IV. rendű vádlottnak, aki „ugyan ravaszul nem fogott fegyvert, hanem csupán a buzdítás munkáját végezte”, de mindenütt megjelent s „izgatta a kedélyeket”, ugyanakkor a gyulai híreket maga is másodkézből kapta, azok kidolgozásában nem vett részt. Minderre tekintettel mint hangadót nem halálra, hanem 15 évi börtönbüntetésre ítélték, amire a bírák véleménye szerint „méltóan rászolgált” azért is, mert megfontolt, a többieknél idősebb, családos ember és köztisztviselőként álló helyi iparos volt, akinek éppen az ellenkező irányba kellett volna hatnia a tömegben. E három vádlotton túl, mint említettük, a bíróság egyet felmentett, egy ügyét elkülönítette és a Békés–Gyulai Járásbírósághoz utalta (a büntetése ismeretlen), a többi elkövetőre pedig 13, 12, 11, 10 és 5 évi szabadságvesztést szabott ki.¹⁵

Az ítélet 1957. január 10-én jogerőre is emelkedett, a két legsúlyosabban büntetett elítélt kivégzésére február 2-án golyó által került sor,¹⁶ mert ugyan kegyelemre ajánlotta őket az eljáró bírói tanács, de ezt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa végül elutasította. Személyes körülményekre tekintettel mindkét vádlott vonatkozásában javasolták tehát a kiszabott büntetés kegyelemből életfogytiglan tartó börtönbüntetésre való átváltoztatását, de a statáriális bíróság tagjai – bár „egyhangúan és határozottan” hozták ezt a pártoló döntésüket – itt is megjegyezték, hogy „nevezettek szerepe a bűncselekmény elkövetésében a vádlottársaiknak bűncselekménybe való vitelébe olyan jelentős volt, hogy a bíróságnak a törvényi rendelkezések szellemében nem áll módjában a legsúlyosabb büntetésnek a mellőzése”.¹⁷

II.

A forradalom és szabadságharc megtorlása, a résztvevők büntetőjogi szankcionálása több formában valósult meg, különböző jogszabályi hátterekkel. Az ekkori „rendes” büntető perrendtartás az 1951. évi III. tv. volt, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hatalomátvételét követően (1956. november 4–7.) azonban a felelősségre vonás eljárásjogi oldalát újonnan kibocsátott, egymást nem egyszer átfedő törvényerejű rendeletek tartal-

¹⁵ Uo. 14–15. p.

¹⁶ ERDMANN 2007, 525–526. p.

¹⁷ ERDMANN 2007, 522–524. p.

mázták. Addig a rögtönbíráskodás alapjait jobbra az 1939. évi II. tc. (honvédelmi törvény) 221. §-a¹⁸ és a 8020/1939. M.E. számú rendelet szabályozta,¹⁹ mely utóbbi 1956. december 11-én hatályát veszítette. A sort a november 12-én kihirdetett 1956. évi 22. tvr. nyitotta meg, amely lakonikus rövidséggel akként rendelkezett, miszerint a gyilkosság (előre kitervelt emberölés), szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, fosztogatás, valamint lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntettek vagy ezeknek a cselekményeknek a kísérletei esetében az ügyészség az elkövetőt vádirat mellőzésével is a bíróság elé állíthatta, ha őt tetten érték, vagy ha a szükséges bizonyítékok nyomban a bíróság elé tárhatók voltak. Ekkor a bíróság az ügy tárgyalására nem tűzött határnapot és idézéseket sem bocsátott ki. Az ügyészség a tárgyaláson szóval terjesztette elő a vádat. A tanúk és szakértők megjelenéséről, valamint minden egyéb bizonyítéknak a bíróság elé tárásáról az ügyésznek kellett gondoskodnia. Ez a jogszabály azonban önmagában nehezen volt alkalmazható, mivel a bírósági szervezet tekintetében nem tartalmazott konkrét rendelkezéseket, és az eljárás egyéb szakaszairól vagy intézményeiről sem szólt; mindenesetre csak 1957. január 15-ig állt hatályban.

December 11-én hirdették ki a *rögtönbíráskodásról* szóló 1956. évi 28. törvényerejű rendeletet, ami immár érdemben foglalkozott a politikai felelősségre vonások lehetséges jogi módozataival. A kibocsátásának indokát az alábbiakban fogalmazta meg a preambulum: „az a körülmény, hogy nagymennyiségű lőfegyver van ellenforradalmi elemek, hivatásos bűnözők, felelőtlen zavartkeltők és fegyvertartásra nem jogosult más személyek birtokában, akadályozza a rend helyreállítását és veszélyezteti az állampolgárok személyi, valamint vagyonbiztonságát. Népköztársaságunk ellenségei fegyverek birtokában gyilkosságok elkövetésétől sem riadnak vissza és megfélemlítik azokat a becsületes dolgozókat, akik békés alkotó munkájukkal egész népünk érdekeit kívánják szolgálni. A becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket ennek a túrhetetlen állapotnak megszüntetése érdekében.” Erre az indokra hivatkozva aznap 18 órától kezdve a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) az egész ország területén bevezette a rögtönbíráskodást a gyilkosság, szándékos emberölés,²⁰ gyújtogatás,²¹ rablás (fosztogatás),²² közérdekű

¹⁸ „(1) A minisztérium abban az esetben, ha az ország épségének vagy belső rendjének megóvása végett elretentő példaadás szükséges, a rögtönbíráskodást mind a polgári, mind a katonai büntetőbíráskodás körében az egész országra vagy egy részére rendelettel bármely bűntettre elrendelheti. Rögtönbíráskodás elrendelése esetében az ez alá tartozó bűntetteket a rögtönbíráskodás körében továbbra is halállal lehet büntetni.

(2) Rögtönbíráskodásnak csak előzetes kihirdetés után lehet helye. Míhelyt a rögtönbíráskodás elrendelésének oka megszűnt, főleg, ha a halálbüntetésnek egy vagy több bűnösön fogatosított végrehajtásával az elretentő példa már megadatott, a rögtönbíráskodás megszüntetését azonnal ki kell mondani és mindig ugyanolyan módon ki kell hirdetni, miként a rögtönbíráskodás elrendelését.

(3) A rögtönbíráskodás eljárási szabályait a minisztérium rendelettel állapítja meg.”

¹⁹ A m. kir. minisztérium 1939. évi 8020. M.E. számú rendelete a rögtönbíráskodás eljárási szabályainak megállapításáról. In: Magyarországi Rendeletek Tára 1939. Budapest, 1940. 1258–1264. p. E témához lásd még: ANTAL TAMÁS: *A magyar igazságügyi jogalkotás felkészülése a második világháborúra (1938–1941)*. In: Jogtörténeti Szemle, 4. szám. 2020. 1–10. pp.

²⁰ BHÖ 349., 351. és 352. pontok. Vö.: 1878: V. tc. 278., 279., 288. §§.

²¹ BHÖ 162–164. pontok. Vö.: 1878: V. tc. 422–424., 428. §§.

²² BHÖ 427. c) és 433–437. pontok. Vö.: 1878: V. tc. 344–349. §§, 1948: XLVIII. tc. 35. § (1) bek.

üzemek vagy a közönség életszükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrogálásával elkövetett bűntettek,²³ továbbá ezek kísérlete és lőfegyver, lőszer, robbanószer, illetőleg robbanóanyag engedély nélküli tartása esetére.²⁴ Akik a hatályba lépés időpontjáig a fegyvereket beszolgáltatták, fegyverrejtegetés okából nem voltak büntethetők. Az említett bűntettek elkövetésére létesült szövetség és az ezekre irányuló szervezkedés is rögtönítélő eljárás alá esett, akárcsak az, aki hitelt érdemlő tudomást szerzett arról, hogy más személy lőfegyvert, robbantó- vagy lőszert engedély nélkül birtokolt, s ezt a hatóságnak, mihelyt lehetséges, nem jelentette be. Ez utóbbi nem vonatkozott az 1950. évi II. tv. (Bt.) 29. §-a szerinti hozzátartozókra.²⁵ Azt a munkásőrség-vezetőt és munkásőrségtagot, aki az – akár jogszerűen – nála lévő fegyver elrendelt bejelentését szándékosan elmulasztotta, illetve más módon megghiúsította, vagy a fegyvertartásra vonatkozó kérelem esetleges elutasításának hatósági közlése után is fegyvert, lőszert, robbanóanyagot, robbantószert tartott magánál, szintén rögtönbíráskodási eljárás alá kellett vonni.²⁶ Két nap múlva, december 13-án kiegészítették mindezeket azzal, hogy a bíróság, ha a terheltet a rögtönítélő eljárás alá tartozó bűncselekményben bűnösnek nyilvánította, „az ítéletében egyúttal halálbüntetést szab ki”.²⁷

A részletes szabályok megalkotására a fent hivatkozott 1956. évi 28. tvr.-rel a NET a kormányt hatalmazta fel. Érdekes felfigyelni arra, hogy már nem a minisztertanács kifejezést használta, de kifejezetten nem is a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. A 6/1956. számú rendeletében a magát legitimnek tekintő Kádár-kormány²⁸ nyomban eleget tett ennek a felhatalmazásnak, amelyet szintén december 11-i dátummal hirdettek ki. Dr. Feri Sándor legfelsőbb bírósági bíró fogalmazta.²⁹ A rögtönítélő bíróságok előtt

²³ BHÖ 73. pont. Vö.: 1939: II. tc. 203. §.

²⁴ BHÖ 33., 34. pontok. Vö.: 1924. évi XV. tc. 1. §., 1948. évi XLVIII. tc. 15. §, 7150/1946. (VI. 22.) M.E. rendelet 2. § (1)–(2) bek.

²⁵ „A büntetőtörvények alkalmazása szempontjából hozzátartozó az egyeneságbeli rokon és annak házastársa, az örökbefogadó és a nevelőszülő, az örökbefogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs és a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa.”

²⁶ A gyári munkásőrségek fegyverviselésének szabályozásáról szóló 1956. évi 29. tvr. 3. §. (A munkásőrséget az 1957. évi 13. tvr. és az azt végrehajtó 3075 és 3238/1957. Korm. határozatok hozták létre.)

²⁷ Az 1956. évi 28. tvr. kiegészítéséről szóló 1956. évi 32. tvr. 1. §.

²⁸ PÖLÖSKEI FERENC, GERGELY JENŐ, IZSÁK LAJOS (szerk.): *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, 1995. 234–235. p. (Az idézett fejezetet SZERENCÉS KÁROLY írta.) Kádár Jánost a NET elnöke, Dobi István nevezte ki miniszterelnökké november 7-én, miután a szovjet intervenció megérkezett Budapestre. Ezzel jogilag több probléma is volt: a NET az 1949. évi alkotmány 20. § (4) bekezdése alapján valóban helyettesíthette az országgyűlést, ha az nem ülésezett, de az alkotmányt nem változtathatta meg. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ekkor még nem létezett az alkotmány hatályos szövege szerint, a Nagy Imre elnökölte minisztertanács viszont legitim volt. November 12-én a NET 26/1956. számú határozata említette normatívan, hogy a forradalmi kormány működő szerv, elismerve, hogy az alkotmányban nem szerepel, s amíg az országgyűlés nem módosítja az alkotmányt, addig a NET határozata – és hozzátesszük: áttételesen az ugyancsak aznapotól hatályos, de néhány nappal később kihirdetett 1956. évi 24. tvr. – „legitimálja” azt. Ez már önmagában az alkotmány módosítását jelentette tartalmilag, mivel az állandóság szándékával történt. A formai, törvény általi módosítás jóval később, 1957. május 23-án lépett életbe, amikor az alkotmány 22. §-ába a minisztertanács szó után zárójelben beiktatták a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kifejezést, mintha a kettő azonos volna (1957. évi II. tv.). Az olyan módosítás, ahol a tartalmi változtatás időben megelőzi az alakít, logikai paradoxon! Ezt az ellentmondást, amelyen a kádárizmus nyugodott, később sem sikerült közzéjogilag „megnyugtatóan” feloldani, és erre alapozva tekinthette magát Nagy Imre miniszterelnöknek egészen a kivégzése pillanatáig.

²⁹ ZINNER TIBOR: *A kádári megtorlás rendszere*. H.n., 2001. 107. p.

az eljárásra vonatkozó általános rendelkezések csak annyiban voltak alkalmazhatók, amennyiben e rendelet nem állapított meg eltérő szabályokat. A szóban forgó rendelet helyi közzététele történhetett sajtótermékben, falragaszon vagy rádióban közölt hirdetés útján, ami tartalmazta azoknak a bűncselekményeknek a megjelölését, amelyek miatt, és azt a területet, amelyre a rögtönbíráskodást elrendelték, egy felhívást, hogy az ilyen cselekmények elkövetésétől mindenki óvakodjék, végül azt a figyelmeztetést, hogy minden személy, aki a kihirdetés után a megjelölt területen ilyen bűncselekményeket követ el, „rögtönbíráskodás alá kerül, és halállal bünhődik” [1. § (3) bek.]. A rögtönítelő bíráskodás a polgári bírák ingadozása miatt a katonai bíróságok hatáskörébe került, de a NET más fórumok – a fővárosi vagy megyei bíróságok – kijelölése iránt is intézkedhetett. A rögtönítelő tanács egy hivatásos bíróból és két népi ülnökből állt, ahogy azt valamennyi elsőfokú bíróság tekintetében rendelte az akkor hatályos szervezeti törvény.³⁰

Az eljárásnak feltétele volt továbbá, hogy a terhelt tetten érjék, vagy a bűnösségének bizonyításához szükséges bizonyítékok nyomban a bíróság elé tárhatók legyenek. Ebben az esetben az ügyész köteles volt a terheltet – vádirat mellőzésével – a legközelebbi katonai bíróság, avagy a kijelölt rögtönítelő bíróság elé állítani. Kivételt képeztek az elmebeteg, a más súlyos betegségben szenvedő személyek a felgyógyulásuk előtt, valamint a terhelt ellen az illető bűncselekmény miatt a rendes bünvádi eljárás már megindult, ugyanazon cselekmény miatt rögtönbíráskodásnak nem volt helye. Egyik rögtönítelő bíróságtól a másikhoz az ügyet nem lehetett áttenni. A terhelt ellen az eljárás leghosszabb tartama – ideértve az ítélethozatalt is – háromszor huszonnégy óra volt, ezt a vádlott bíróság elé állításának időpontjától számították. Ha a határidőt nem lehetett megtartani, az ügyet az általános szabályok szerinti rendes bírósághoz kellett áttenni. Az eljárásban védő közreműködése kötelező volt, ugyanakkor, mint említettük, a bizonyítékok bíróság elé tárásáról, a tanúk és szakértők „előállításáról” az ügyész gondoskodott, vagyis a védelemnek is csak e keretekben volt ellenbizonyítási lehetősége.

Az ítéletet rövid indokolással azonnal írásba foglalták. Bűnösség megállapítása esetén a szankciót az alábbi elvek szerint kellett megállapítani: a bíróság halálbüntetést szabott ki, ha a terheltet a rögtönítelő bíráskodás alá tartozó valamely bűncselekményben egyhangúan bűnösnek találta. Ha a köznyugalom helyreállítása és a társadalom rendjének védelme halálbüntetés alkalmazását nem tette szükségessé, a bíróság halálbüntetés helyett tíztől tizenöt évig terjedő börtönbüntetést szabhatott ki. Ez szöveg szerint ellenkezett a fentebb idézett 1956. évi 32. tvr.-rel, amely a halálbüntetéstől különböző büntetési nemet egyáltalán nem említett. Arra a terheltre, aki a bűncselekmény elkövetésekor huszadik életévét még nem töltötte be, halálbüntetés helyett tíz évtől tizenöt évig, aki pedig az elkövetéskor az életének tizennyolcadik évét nem haladta túl, öt évtől tíz évig terjedhető börtönbüntetést kellett alkalmazni. A büntetés enyhítésének más okból nem volt helye.

³⁰ A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. tv. 8. § (1) bekezdése. Lásd még a rögtönítelő tanácsok kijelöléséről szóló 1956. évi 37. számú NET határozatot, amelyet december 15-i keltezéssel bocsátottak ki azon megjegyzéssel, hogy a Magyar Közlönyben nem kell közzétenni. MIKÓ ZSUSZANNA: *A Legfelsőbb Bíróság politikai átalakítása (1953–1958)*. In: Bódiné Beliznai Kinga (szerk.): *A Kúria és elnökei II*. Budapest, 2015. 183–202. p., ide: 188–189. p.

Ha a statáriális eljárás alá vont bűncselekmény tekintetében a terhelt felmentésének feltételei álltak fenn, a rögtönítélő bíróság a terheltet a vád alól ítélettel felmentette. Érdekes, hogy a bírói tanács csak egyhangúan mondhatta ki a bűnösséget, ha ez nem történt meg, az ügyet a rendes büntető bírósághoz tették át. Halálbüntetés esetén a bírák nyomban határoztak a kegyelemre ajánlás felől akkor is, ha kegyelmi kérvényt az elítélt nem nyújtott be, és csak egyhangúan hozhattak elutasító határozatot.³¹ Ha a halálraíteltet kegyelemre ajánlották, az ügy iratait az ügyész és a rögtönítélő bíróság véleményével együtt azonnal az igazságügy-miniszterhez terjesztették fel, aki ekkor Nezvál Ferenc volt.³² Ebben az esetben a halálbüntetés végrehajtását a NET-nek a kegyelem tárgyában hozott döntéséig fel kellett függeszteni. Ha a rögtönítélő bíróság az elítéltet nem ajánlotta kegyelemre, a büntetést az ítélet kihirdetésétől számított két órán belül végrehajtották. A netán előterjesztett kegyelmi kérvénynek a büntetés végrehajtására ebben az esetben nem volt felfüggesztő hatálya. A börtönbüntetés végrehajtását az ítélet kihirdetése után azonnal megkezdték.

A statáriális eljárásban hozott ítélet ellen rendes jogorvoslat nem létezett, de perújításra és törvényességi óvásra elvben volt lehetőség.³³ A rögtönítélő bíróság előtt folyamatban levő ügyekben – ideértve azokat is, amelyekben bár halálos ítéletet hoztak, de azt még nem hajtották végre – a statárium megszüntetése után az ügyet a rendes bírósághoz kellett áttenni, amely ügy járt el, mintha a rögtönítélő bíróság előtt az eljárás meg sem indult volna. A statárium végül 1957. november 3-án szűnt meg,³⁴ de a szóban lévő 6/1956. kormányrendelet ténylegesen csak 1988. január 1-jén veszttette hatályát, amikor az 1960 előtt kibocsátott kormány szintű jogszabályok felülvizsgálatáról (deregulációjáról) döntöttek.³⁵ Addig tehát bármikor ismét életbe lehetett volna léptetni a rögtönbíráskodást, még új eljárás jogszabályt sem kellett volna alkotni hozzá.

Nezvál Ferenc az országos bírói vezetői értekezleten az időszerű politikai és igazságügyi feladatokról tartott felszólalásában a következőképpen értékelte a megtorlás első tapasztalatait 1957. február 15-én: „a statáriumról a külföldi imperialista hírverés és belföldi ellenforradalmár barátai a legvadabb rémhíreket terjesztik. Az igazság az, hogy a statáriális eljárás során eddig 254 vádlottal szemben hoztak határozatot, 208 személyt ítélték el, ezek közül 31 vádlottat ítélték halálra. Közülük 21 elítélten hajtották végre a halálos ítéletet. Itt kell kiemelnünk, hogy katonai bíróságaink habozás nélkül vállalták az ellenforradalom elleni kíméletlen harcot, és ezzel nem kis mértékben járultak hozzá a rend megszilárdításához. Ezért köszönet és elismerés illeti őket.” Ugyanekkor a beszédében némi cinizmussal oda nyilatkozott, miszerint a kormány megtartja az ígéretét, ti., „hogy az októberi eseményekben való egyszerű részvétel miatt senkit sem ér bántódás. Ezt az ígéretet a kormány állja is; csak az erőszakos bűncselekményeket elkövetőkkel és a fosztogatókkal szemben

³¹ Vö. a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. tv. 240. §-ával!

³² RÉVÉSZ BÉLA: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1944–1990). A pártirányítás évtizedei*. Budapest, 2018. 15., 86–88. p.; RÉVÉSZ BÉLA: *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből, 1944–1990. II. kötet, 1957–1977*. Budapest, 2016. 463–479. p.

³³ Vö. a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. tv. 213–227. §-aival!

³⁴ A rögtönbíráskodási eljárás megszüntetéséről szóló 1957. évi 62. tvr. 1. és 2. §§.

³⁵ Lásd az 1960 előtt kibocsátott kormány szintű jogszabályok rendezéséről szóló 86/1987. (XII. 29.) MT. számú rendelet 2. és 3. §-ait!

járunk el. Úgy vélem, hogy az ilyen bűncselekményekre való felhívás, felbujtás adott esetben ugyancsak büntetőjogi felelősséggel járhat.³⁶

1957. május 1-jéig, vagyis nagyjából a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának felállításáig³⁷ rögtönbíráskodás keretében országosan már 314 személlyel szemben hirdettek ítéletet; Nezvál szerint ennek részeként 59 halálos ítélet keletkezett, de tizenheten kegyelmet kaptak.³⁸ (A további hónapok pontos adatait egyelőre nem ismerjük.) 1962 végéig a hadbírák 152 embert ítélték fővesztésre; a legtöbb halálbüntetést – szám szerint 13-at – éppen annak a Mátyás Miklósnak az elnökletével szabták ki, aki az eljáró tanácsot a fenti ügyben vezette.³⁹

Ebből is érzékelhető, hogy a megtorlások alapjai tulajdonképpen nem vagy nem csak a statáriumról szóló, sietve kibocsátott jogszabályok voltak, azokat a rögtönzött jogalkotás tette szükségessé. Mire a rendőrségi és államvédelmi (titkosszolgálati) nyomozati tevékenység következtében feltárták és bíróság elé állították a forradalom és szabadságharc résztvevőit, addigra elkészültek az átgondoltabb jogszabályok is. Az 1957. évi 4. tvr., amely az év január 15-én lépett életbe, alapozta meg a *gyorsított büntető eljárást*, miközben hatályon kívül helyezte a szükségtelenné vált, és egyébként is nehezen alkalmazható 1956. évi 22. tvr.-t. A gyorsított eljárás tartalmilag a statáriális és a rendes büntető eljárás „között” helyezkedett el, de ugyanazokat a szankciókereteket kellett használni benne, mint a rögtönítélő tanácsok által. Az új törvényerejű rendelet az 1956. évi 28. tvr. hatályát még nem érintette, azonban, ha a terhelt ellen az új jogszabály szerinti gyorsított eljárást megindították, rögtönítélő bíráskodásnak ugyanazon bűncselekmény miatt nem volt helye, ha viszont egy statáriális bíróság az ügyet a rendes bírósághoz tette át, az ügyész indítványozhatta akár a gyorsított eljárásban való elbírálást is. Az 1957. évi 4. tvr. nem bizonyult hosszú életűnek, mert a fővárosi és a megyei bíróságokon alakítandó népbíróságokat létrehozta, valamint a Legfelsőbb Bíróságon már működő fórumot fenntartó 1957. évi 34. tvr. július 3-tól hatályon kívül helyezte azt,⁴⁰ ez utóbbi pedig részint az említett napon, részint június 15-én lépett életbe. A büntető eljárásról alkotott 1962. évi 8. tvr. alapján 1962. július 1-jéig, a speciális ügyvédi jegyzékről szóló 31. és 32. paragrafusai az ugyancsak a büntető eljárásról alkotott 1973. évi I. tv. szerint 1974. január 1-jéig voltak *de jure* alkalmazandók.

A Legfelsőbb Bíróság elnöke ez időben Domokos József volt. Az ottani Népbírószági Tanács egy elnökből és négy ülnökből szerveződött; tulajdonképpen minden fokon eljárhatott. Az MSZMP (Ideiglenes) Intéző Bizottsága jelölte ki az ülnök tagjait az 1957. április 6-i és 9-i ülésén, formailag a döntést a NET hozta meg. Közülük egy sem volt jogász,

³⁶ RÉVÉSZ 2016, 471. p.

³⁷ A Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról szóló 1957. évi 25. tvr. 1–3. §§. (E jogszabály 1957. április 6-tól július 3-ig volt hatályos.)

³⁸ MIKÓ 2015, 193. p.

³⁹ ZINNER 2001, 421–422. p. (A szerző a budapesti és a szegedi rögtönítélő bíróságokat említi Mátyás Miklós szolgálati helyéül, a kecskeméti nem, ezért nem tudni biztosan, hogy a Mátyás-ügyben hozott két halálos ítélet is benne foglaltatik-e az említett számban.)

⁴⁰ Lásd a népbírószági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. tvr. 38. § (1) bekezdését, továbbá a népbírószági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. tvr. végrehajtásáról szóló 41/1957. (VI. 29.) Korm. rendeletet!

ellenben csaknem mindannyiukat szenvedőleg érintették a szabadságharc alatti különböző események. Általában vezető káderek vagy karhatalmisták voltak, többjüket fizikailag bántalmazták a harcok során. Egyéb népbírói tanácsok működtek még a Fővárosi Bíróságon, a Pest Megyei Bíróságon, valamint a Győr, Miskolc, Pécs és Szeged székhelyű megyei bíróságokon; az utóbbiak 1958 májusáig.⁴¹

Összességében 1957. november 3-ig háromféle, azután kétféle – a rendes és a gyorsított (népbírói) – felelősségre vonási mód létezett 1962. július 1-jéig: a statáriumot megszüntető 1957. évi 62. tvr. hatályba lépésekor a rögtönítélő bíróságok előtt folyamatban lévő ügyeket az általános szabályok szerinti bíróságokhoz tették át, de az ügyész ebben a helyzetben is indítványozhatta a népbírói eljárásra való áttérést. A felelősségre vonások a NET által gyakorolt, 1963. március 22-én kihirdetett közkegyelemmel szüntek meg (1963. évi 4. tvr.) általában, kivéve azon elítéltek esetében, akik büntetését nem engedték el, csupán mérsékeltek, továbbá az amnesztia nem vonatkozott azokra, akik gyilkosságot, szándékos emberölést, rablást, gyújtogatást vagy társadalmi tulajdonban levő vagyontárgy szándékos felgyújtását, felrobbantását követték el.⁴²

III.

A konkrét gyulavári ügyben a két fővádlottról néhány életrajzi adatot is tudunk közölni. Ezek forrása az 1956. évi forradalom és szabadságharc áldozatainak és pereinek elektronikus, nyilvános adatbázisa, amelyet a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tett közzé.⁴³

Mány Erzsébet (akinek a vezetéknevét az ítélet rendelkező része egyébként tévesen, „Mányi”-ként tartalmazza) földműves családban született 1936-ban. Nyolcéves volt, amikor az anyja elhagyta a családot, ezt követően az apja egyedül nevelte őt és testvéreit. (Az ítéleti tényállás szerint az egyik testvére is jelen volt az események kezdetén, de nem nevezték meg, valószínűleg gyermekkorú lehetett.) 1952-ben fejezte be a közgazdasági gimnázium harmadik évfolyamát, majd a telefonos tudakozónál dolgozott, később a budapesti gyűjtőfogházban lett telefonközpontos. 1954 januárjában hazament Gyulára, ekkor kis összegű táppénzcsalásért és közveszélyes munkakerülésért két hónap börtönrre ítélték. Még ebben az évben csavargásért másfél hónap börtönt is kapott. 1955 nyarán egy gyulai technikumban lett irodista. 1956 nyarán lopás miatt fél évre ítélték, a börtönből a forradalom alatt szabadult.⁴⁴

Farkas Mihály szegényparaszti családban született 1928-ban. Hét elemi végzett, majd bádogosnak tanult, 1945-től pedig Budapesten dolgozott bádogossegédként. 1949-ben vonult be katonának, egy évvel később tiszti iskolára vezényelték. 1953-ban hadnagyként szerelt le. A gyulai vízügyi igazgatóságon, majd budapesti üzemekben dolgozott. 1956 szeptemberében behívták tartalékos tiszti továbbképzésre. A forradalom alatt Hódmezővásárhelyen szolgált, majd hazatért Gyulaváriba.⁴⁵

⁴¹ MIKÓ 2015, 190–191. p.

⁴² A közkegyelem gyakorlásáról szóló 1963. évi 4. tvr. 2. és 4–6. §§.

⁴³ <https://perek56.hu/ords/f?p=1051:14:11653395534071::NO:RP::> [állapot: 2021. X. 20.]

⁴⁴ https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:11653395534071::NO:RP:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81510, [állapot: 2021. X. 20.]

⁴⁵ Uo. [állapot: 2021. X. 20.]

Szilágyi István a reá mért súlyos büntetés körülbelül felét töltötte ki, miután többszöri próbálkozásra az eredeti 15 évi szabadságvesztést a NET 1961-ben 7 évre mérsékelte – így 1963-ban a közkegyelemkor szabadulhatott. Addig a váci börtönben borbélyként dolgozott. Egyéni kegyelem folytán további hatan nyerték vissza a szabadságukat 1960-ban.⁴⁶

A bemutatott jogesetről és szereplőkről dokumentumfilm is készült.⁴⁷

A forradalom alatt vagy után kifejtett magatartásukért 1963. április 4-ig, az említett amnesztia hatálya lépéséig kivégzettek számát Nagy Imre és mártírtársai újratemetésekor, 1989. június 16-án⁴⁸ 235 főre tették, akik neveit – mint emlékezetes – a búcsúztatás során fel is olvasták.⁴⁹ Ez végül kevesebb annál, mint amit Rainer M. János és Mécs Imre első, még az 1980-as évek végén közzétett kutatásai alapján valószínűsítettek.⁵⁰ Gyurkó László ma már klasszikus monográfiája 1996-ban 230-ban határozta meg a halálraítéltek és kivégzettek számát,⁵¹ Zinner Tibor pedig 2001-ben a tárgydőszakból 229 olyan kivégzetről tudott, aki kifejezetten '56-os résztvevő volt.⁵² Az MSZMP Központi Bizottsága egyébként 1957 decemberében hivatalosan úgy értesült, hogy az év október 3-ig politikai bűncselekmény miatt 180 személyt ítélték halálra, és ebből 110 esetben már végre is hajtották a büntetést.⁵³

A hivatkozott elektronikus adatbázis gondozói jelenleg 1114 vádlott adatait dolgozták fel, és 231 kivégzett személyről tudnak, de ennél a valós szám biztosan magasabb, mivel nem tartalmazza azokat, akik a halálos ítéletük végrehajtása előtt, a fogva tartásuk alatt hunytak el, továbbá nem ismert azok pontos száma, akiket a szovjet csapatok a bevonulásukkor azonnal agyonlőttek, vagy az újonnan szervezett forradalmi honvéd karhatalmisták minden jogi eljárás nélkül kivégeztek. A szám tehát bizonytalan, és még napjainkban is változik, mivel a kutatások nyomán időről időre mindkét irányba merülnek fel újabb vagy pontosított adatok, de a nagyságrend mégis látható. A hivatkozott szakirodalmak alapján az összecsapásokban körülbelül kétezer-ötszázan vesztették életüket, 1963 végéig további húsz-huszonegyezerre tehető a bebörtönzött forradalmárok száma, míg az elesett szovjeteké hétszáz körül alakult. A politikai üldöztetéstől tartva a hazáját kétszáz-ezer magyar állampolgár hagyta el.⁵⁴

⁴⁶ ERDMANN 2007, 526–528. p.

⁴⁷ *Átkozott nap*. Bubryák István filmje (Szín-Tér-Kép Alapítvány, 2017).

⁴⁸ RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre újratemetése – a magyar demokratikus átalakulás szimbolikus aktsa*. In: Király Béla, Lee W. Congdon (szerk.): *A magyar forradalom eszméi. Eltérások és győzelmük (1956–1999)*. Budapest, 2001. 240–258. p.

⁴⁹ *Gyászszertartás a temetőben*. In: *Népszava*, 1989. június 17. (141. szám.) 3–4. p.

⁵⁰ FÉNYES ELEK [Rainer M. János]: *Adatok az 1956-os forradalmat követő megtorláshoz*. In: *Beszélő*, 1987/1. szám. 43–63. p.; MÉCS IMRE: *Kivégzések a forradalom után*. In: *Beszélő*, 1988/3. szám. 109–113. p.

⁵¹ GYURKÓ LÁSZLÓ: *1956*. H.n., 1996. 519. p.

⁵² ZINNER 2001, 421. p.

⁵³ BIHARI MIHÁLY: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, 2005. 241–242. p.

Lásd még: ROMSICS IGNÁC: *Magyar rebellek*. Budapest, 2019. 312., 343–350. p.

⁵⁴ PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK–SZERENCSE 1995, 236–237. p.

TAMÁS ANTAL

THE SOURCES OF MARTIAL LAW AFTER THE REVOLUTION
AND WAR OF INDEPENDENCE OF 1956

A Case-study

(Summary)

The present study deals with the legal background of the types of procedure and punishment of reprisal after the failed Hungarian revolution and war of independence against the proletariat's communist dictatorship in 1956. From the view of a concrete case happened in Gyulavári, the author summarises the legal forms of the martial trials and the legislation on the subject by the so-called Revolutionary Workers' and Peasants' Government as well as the Presidential Council of the People's Republic of Hungary to show the mechanism of the post-revolutionary state violence. One can read data on the total number of victims suffered a death punishment for participation between 1956 and 1963.